

Justiitsminister Lea Danilson-Järg
8. veebruaril 2023 ministeeriumide ühishoones
Sõnajulguse preemia üleandmisel

Head kohalviibijad, head Arnold ja Heli Susi perekonna esindajad Tiina ja Hannaliisa Uusma ning kõik Eesti aja- ja mõtteloo huvilised. Tervitused ka neile, kes tänast sündmust veebiülekanedes jälgivad.

Aitäh, et olete võtnud aega ning tulnud osa saada Arnold ja Heli Susi nimelise sõnajulguse missioonipreemia väljakuulutamisest, aga ka sellele järgnevast paneelarutelust, kus mõtiskleme üheskoos sõnajulguse tähenduse üle ajaloos ja tänapäeval.

Usun, et kõigile meile, kes me tänasel sündmusel osaleme, läheb ühtviisi korda nii Eesti riigi kui ka sõna vabadus ja tegelikult ei saagi ju neid lahuses käsitleda. Meenutagem siinkohal, et kui Eesti oli okupeeritud, nõudis sõna kasutamine ja tõe rääkimine samasugust julgust, nagu vabaduse eest seismine lahinguväljal, püss käes.

Ukrainas toimuva põhjal näeme, et tänagi on võitlus tõe ja vabaduse eest nii relva kui ka sõnaga kahjuks endiselt aktuaalne. Vajadus võidelda vabaduse eest ja valede vastu lisaks relvadele ka sõnadega pole seega kuhugi kadunud ja võimalik, et ei kao ka tulevikus. Ka tänapäeva digiajastu esitab ju sõnajulgusele jätkuvalt aina uusi väljakutseid.

Kõik see näitab kui aktuaalne ja oluline on sõnajulgusest rääkida ja tunnustada neid inimesi, kes on olnud teistele eeskujuks. Tunnustada inimesi, kes vaatamata ohtudele seisavad sõnadega tõe ja vabaduse eest, tegid seda minevikus ja teevad ka tänasel päeval.

Tunnustus, mida täna teist korda välja anname, Arnold ja Heli Susi nimeline sõnajulguse missioonipreemia, ongi mõeldud just selliste inimeste esiletõstmiseks. Sõnajulguse missioonipreemia väljaandmisele pani aluse justiitsminister Urmas Reinsalu aastal 2019, mil tähistasime ühtlasi silmapaistva Eesti okupatsioonieelse ühiskonna- ja riigitegelase Arnold Susi 123. sünniaastapäeva.

Esimese preemia laureaadiks sai toona kirjanik ja režissöör Imbi Paju, kes on kohal ka täna ja osaleb hiljem paneelarutelus. Imbi sai tunnustatud julguse eest kasutada oma loomingut ja sõna jõudu Eesti riikliku iseseisvuse, demokraatlike väärtuste ja ajaloolise tõe eest seismisel, kandes sellega edasi ka Arnold Susi missiooni. Imbi on teinud Arnold Susi ja tema tütre Heli pärandiga palju tööd, kasutades nii arhiive kui ka luues uut teadmist.

Seejärel tuli preemiate väljaandmisesse paus, sest järgnes mitu aastat väldanud koroonapandeemia. Samasse perioodi jäi ka kurb sündmus – Arnold Susi tütar Heli Susi lahkus meie hulgast 2020. aastal, olles samas lõpuni aktiivne ühiskonnas kaasaraäkija.

Veidi meenutuseks ka Arnold Susist. Arnold Susi elas aastatel 1896–1968, oli Vabadussõja vabatahtlik, Eesti riigi ülesehitaja, õigusteadlane, ühiskonnategelane, Otto Tiefi valitsuse haridusminister, seetõttu hiljem ka poliitvang ja memuarist. Heli Susi (1929) oli Arnold Susi tütar, tõlkija, toimetaja, õpetaja, oma isa mälestuste jäädvustaja. Kogu maailma

sõnavabaduse ja sõnajulguse eest seisev literaatide PEN-klubi valis Heli Susi 2018. aastal oma auliikmeks.

Heli Susi on rääkinud oma isast Arnold Susist nii: „Arnold Susi silmis oli iseseisev, demokraatlik Eesti rahvusriik rahva väärrika eksistentsi ja vaimse arengu absoluutne tingimus. Vastutus selle eest oli tema hinnangul iga eestlase kohus nagu ka kodu ja perekonna kaitsmine. Konformism ja kohanemine talle ei sobinud, kuna need pole inimsuse mõõtmed, millega saaks riiki hoida. Sel teemal ei kõneldudki eriti, see oli enesestmõistetav nagu hingamine ja verevool soontes.“

Tegutsedes kogu iseseisvusaja mitmetes organisatsioonides, andis Arnold Susi oma panuse Eesti riigi kindlustamise. Vastutustunne tõi ta 1944. aastal poliitikasse ja Otto Tiefi valitsusse, kuigi ta riskis sellega, et see aeg jääb lühikeseks ja Nõukogude okupatsioonivõim võib teda karistada.

Arnold Susi võttis koos oma aatekaaslastega meie kõigi tuleviku eest vastutuse. Otto Tiefi valitsus, mis kestis küll vaid mõne päeva, kuulutas Eestis iseseisvuse taastatuks ja seda uudist levitati mitmel pool maailmas ning see ilmus ka Soome ja Rootsi lehtedes. Seega võime me täna rääkida Nõukogude teisest okupatsioonist. Läänes said seetõttu tegutseda meie esindajad, nagu täievoliline suursaadik Ernst Jaakson USAs, kes jätkas Eesti iseseisvuse taastamise missiooni.

Arnold Susi pani kirja ka oma memuaarid ja tütar Heli Susi toimetab need pärast Eesti taasiseseisvumist raamatuteks, mis on täna kõigile huvilistele kättesaadavad.

Heli ja Arnold Susi teeneks on ka kirjaniku ja Nobeli preemia laureaadi Aleksandr Solženitsõni toetamine, aitamine ja nõustamine kuuekümnendate aastate lõpus. „Gulagi arhipelaag“ valmis Eestis 1965/66 ja 1966/67 aasta talvel kokku 146 päeva jooksul.

„Gulagi arhipelaag“ põhjustas tuntud prantsuse filosoofi sõnu parafraseerides „ülemaailmse maavärina“ ja hakkas diktatuuririigi kurjust tühistama. Rahvusvahelised eksperdid nimetavad Arnold Susi võtmefiguuriks „Gulagi arhipelaagi“ sündimisel. Solženitsõn ise on nimetanud Heli Susi 257 tunnistaja seas üheks olulisemaks. Ta on öelnud ka oma essees „Eestlased“, et ta sai just selliseks kirjanikus nagu ta on, tänu eestlastele, pidades seejuures kindlasti silmas ka sõprust Suside perega.

Arnold Susile omane südikus peegeldus kahtlemata ka Heli Susi tegevuses, kes on öelnud: „Sa pead leidma sellesse päeva need ressursid, need mõtted, et jääda rasketes oludes enda mõtetes vabaks, et luua vabadust. Virisemine ja lootus, millele sa ei või kindel olla, teevad nõrgaks. Leia endale iga päev mõtted, millega oma elu juhtida“.

Need sõnad iseloomustavad hästi vakra inimese mõttemaailma, kes ei anna alla, kes pürgib tõe ja vabaduse poole ega kohku raskustest sellel teel. Ja nagu me täna näeme, siis sõnajulgete inimeste pürgimused ongi kandnud vilja – Eesti on täna vaba, meil on õigusriik ja meil on sõnavabadus.

Aga miski ei püsi iseenesest. Kõige hea nimel, mis neil täna on, tuleb teha tööd iga päev. Ja loomulikult tuleb ka tunnustada neid, kes on julgelt tõe ja vabaduse eest seisnud.

Täna veelkord kõiki täna siin missioonipreemia väljakuulutamisel osalemast. Usun, et järgnev paneelarutelu toob huvitavaid mõtteid ja annab inspiratsiooni. Olgem ikka julged nii tegudes kui sõnades. Elagu Eesti, elagu vabadus ja sõnajulge.